

STRUKTURA HESLA

1. Pramenná báze hesel

Řecko-staroslověnský index (dále *Index*) je od počátků zamýšlen jako komplementární část *Slovníku jazyka staroslověnského* (dále SJS). Z tohoto důvodu byl navržen tak, aby pokud možno co nejpřehlednějším způsobem přinesl potřebné údaje o řecko-staroslověnské ekvivalenci a současně neopakoval údaje obsažené v SJS. Předmětem zpracování jsou v zásadě všechny lexémy a číslice vyskytující se v řecko-staroslověnské kartotéce po její revizi a doplnění. (Podrobněji viz *Úvod* sub 4., 5.)

Výjimečně nejsou některé památky s řeckou předlohou zpracované v SJS a obsažené v řecko-staroslověnské kartotéce do *Indexu* pojaty. Mezi ně patří např. úryvek *Dečanského evangelia*, kterým Jagić doplnil svou edici *Mariánského kodexu*, nejsou zařazeny varianty z *Perfirijova parimejniku*, kterými je v kartotéce doplněna excerptce Brandtem vydané části *Grigorovičova parimejniku*, dále byly vypuštěny varianty z Tunického edice prorockých knih (Tun). Z charvátskohlaholských starozákonních textů (Gl) je zpracován pouze materiál *Breviáře Víta z Omišlje* dle edicí Vajsových a vydání Pechuškova. Do indexu není pojat materiál z *Pražských zlomků hlaholských*, apoštolní úryvek z *Vídeňských listů* ani první strana *Kyjevských listů* (Kij^b). Soupis památek nezařazených do *Indexu* viz *Appendix*.

2. Záhlaví řeckého hesla

2.1. Záhlaví hesla obsahuje normalizované řecké slovo v základní (slovníkové) podobě, tj. substantiva v nominativu singuláru (výjimečně v jiném tvaru, např. pluralia tantum v nominativu plurálu), adjektiva a rodová zájmena v tvaru nominativu singuláru maskulina. Řecká slovesa normalizujeme ve shodě s územ SJS do infinitivu prézenta aktiva. V tomto tvaru jsou uváděna také aktivní řecká slovesa, i když jsou v materiálu řecko-staroslověnské kartotéky doložena pouze ve tvarech mediálních či pasivních. Deponentní a semideponentní slovesa jsou uváděna vždy v odpovídající doložené formě prézentního infinitivu. Tvary, jejichž základní podoba neexistuje, uvádíme v souladu s lexikografickou praxí SJS, např. akuzativy zájmen, která nemají nominativ (αὐτόν, ἐμαυτόν) apod.

Supletivní tvary jsou obvykle zpracovány v základním hesle bez zvláštního upozornění, např. aor. ἔφαγον u hesla ἐσθίειν. Supletivní tvary jsou jako samostatná hesla vydělena pouze tehdy, mají-li reálnou oporu ve staroslověnských ekvivalentech (καλός – βελτίων). V ostatních případech jsou supletivní tvary mající samostatné překladové ekvivalenty uváděny na heslových odstavcích (ἐσθίειν поѣсти, сънѣсти, ѣсти etc. : τὸ φαγεῖν сънѣдєннє, ѣдѣ).

2.2. Za homonyma považujeme většinou slova s různou etymologií patřící k témuž slovnímu druhu, která nejsou rozlišena paradigmatickou charakteristikou. Označujeme je horními indexy, např. ἄπειρος¹ неискоушенъ × ἄπειρος² бесконъчнъ. Nejsou odlišena ani stejné znějící propria a apelativa, srv. θεοφύλακτος adj богохранимъ × Θεοφύλακτος m propria θεοφιλακτῆς. Podobně nejsou označena ani souzvučná propria různého druhu a je precizován

údaj v záhlaví: Ἀράμ m *propr* (= antroponymum), Ἀράμ m *propr loci* (= toponymum). Podle potřeby dochází k rozlišení dalšími zpřesňujícími údaji v záhlaví i u ostatních souzvučných slov, např. θεολόγος adj βογονοσύνη Supr 403:28; θεολόγος adj-subst m *cognomen* βογονοσύνη, βογοςλοβζ, βογοςλοβζή, θεολογζ; φιλόσοφος *titulus* φιλοσοφζ (cf. 3.2.).

2.3. V záhlaví řeckého hesla je v souladu s praxí závěrečné části SJS uváděn pouze jeden tvar (srv.: πράσσειν, γινώσκειν, θαρρεῖν, ἔνεκεν, ἐπιφάνεια, Θεωμάς, θρησκός) a není brán zřetel na varianty typu: πράττειν, γινώσκειν, θάρσειν, εἵνεκεν, ἐπιφανία, Θεωμάς, θρήσκος.

U proprií uvádíme v záhlaví variantní tvary pouze tehdy, pokud mají alespoň částečnou oporu v staroslověnském materiálu, např. Ἀβιά, Ἀβιάδ ΔΕΗΛ, ΔΕΗΛΔΖ, ΔΕΗΔΖ; Ἀβραάμ, Ἀβραμ ΔΕΡΑΛΜΖ, ΔΕΡΑΜΖ. V případě potřeby některé z těchto tvarů jsou zpracovány v samostatných řeckých odstavcích (cf. 4.1.).

Dvojím záhlavím jsou opatřeny vybrané morfologické a jiné varianty u těch řeckých lexémů, kde staroslověnské ekvivalenty neumožňují jejich oddělené zpracování, např. θύρα f, θύραι pl ΔΕΒΡЬ, ΔΕΒРИ, θαμβεῖν, -βέω, θαμβεῖσθαι, -βέομαι ΟΥЖАСАТИ СА, ΟΥЖАСНЖТИ СА. Podrobněji viz 4.1. a 4.2.

2.4. Základní podobu řeckých slov uvádíme i v případech, kdy v materiálu *Indexu* jsou tato slova doložena jen v nepřímých pádech nebo slovních spojeních, u sloves v pasivu, tvarech participií apod. Doložené tvary s jejich překladovými ekvivalenty pak zpracováváme na odstavcích. Např. Ἄδδι m *propr*: τοῦ Ἄδδι ΔΔΔΗΕΒΖ, ἄκυρος adj: ἄκυρον ποιεῖν ΟΤΖΕΡЪЩИ, ΟΤΖΜΕΤΑΤИ, ΟΤΖΜЪΤΑΤИ, θεατρίζειν, -ζω: θεατρίζεσθαι, -ομαι ΠΟΖΟΡΟΥ ΒΖΙΤИ.

2.5. Řecká participia mohou být v případě potřeby zpracována jako odstavce řeckých sloves. Jako samostatná hesla je uvádíme jen v případě, kdy není doložen žádný jiný tvar příslušného slovesa nebo jiné tvary předpokládaného slovesa neexistují; např. θεοληπτούμενος ptc СВΑΤЪИИМЪ ΔΟΥΧΟМЪ Isg. Většinou jde o kompozita s participiálním sufixem, k nimž ani v řečtině není doloženo příslušné sloveso (cf. 4.1.).

2.6. Označování přídechu a slovního přízvuku se opírá o tradici starořeckých slovníků. U nebiblických proprií je přebírána akcentuace Papeho slovníku (viz *Index bibliographicus* č. 24), u novozákonních proprií bereme v úvahu i slovník J. B. Součka (viz *Index bibliographicus* č. 32), u starozákonních proprií bylo přihlíženo k normalizaci konkordance Septuaginty (viz *Index bibliographicus* č. 9).

3. Údaje v záhlaví řeckého hesla

3.1. V záhlaví řeckého hesla uvádíme **gramatické údaje** určující základní morfologickou (ev. i paradigmatickou) příslušnost slova, v případě potřeby i údaje o valenci a další poznámky. Obvyklými latinskými zkratkami určujeme slovní druh, u substantiv uvádíme jen rod (ev. i číslo, např. Ἀθῆναι f pl), u adjektiv uvádíme pouze základní tvar nominativu singuláru maskulina bez označení východnosti. U sloves uvádíme koncovku 1. sg. praes. act. (med., pas.). U stažených sloves uvádíme infinitiv v stažené podobě (podle úzu SJS), 1. sg. praes. však v podobě nestažené, např. ἐγκαλεῖν, -λέω. U slovesa εἰδέναι výjimečně uvádíme tvar 1. sg. ind. perf. act. οἶδα. U předložek uvádíme kompletní údaj o valenci (praep cum G et A). Též u spojek a partikul s dvojí slovnědruhovou funkcí uvádíme kompletní údaj již v záhlaví, např. conj et part.

3.2. Zpřesňující údaje soustavně stojí u vlastních jmen (*propr*), u slov souzvučných (apelativ i *proprii*), která nepovažujeme za homonyma (2.2.), dále u číslic (*num nota*) a u citátových slov (např. *vox hebraica*). K vyjádření zpřesňujících údajů používáme latinský jazyk.

3.2.1. Zkratka *propr* u vlastních jmen se užívá v zásadě bez další specifikace. Pouze u souzvučných *proprii* specifikujeme o jaký typ se jedná (v. 2.2.). V těchto případech zkratkou *propr* označujeme pouze antroponyma a pro ostatní *propria* užíváme údaje v potřebné míře upřesněné, např. *propr loci*, *propr urbis*, *propr regionis*, *propr fluminis* etc. Dodatečnou specifikaci používáme i v případech, kdy není na první pohled zřejmé, o jaký typ *propria* jde; např. *Κλαῦδα propr loci* (ev. přesněji *propr insulae*) či *Ῥύνδαξ m propr fluminis*, aby bylo zřejmé, že se nejedná o antroponyma. O tom, jaký typ upřesňujícího údaje bude použit, rozhoduje zpracovatel na základě materiálu. Bližší specifikaci *proprii* přináší SJS.

3.3. Eventuální další údaje a poznámky se uvádějí příležitostně.

4. Řecký heslový odstavec

4.1. Heslový odstavec se formuje v zásadě tehdy, když stsl. překladový ekvivalent patří k jinému slovnímu druhu než heslové slovo, nebo se heslové slovo vyskytuje v předložkové vazbě či slovním spojení přeloženém do stsl. jinými lexémy. Heslové odstavce užíváme dále v případech, kdy záhlaví hesla má gramaticky neutrální podobu slova, která není v materiále reálně doložena (podrobněji viz 2.4.). V odstavci mohou být zpracovány i některé variantní tvary vlastních jmen (cf. 2.3.).

Řecká participia mající adjektivní nebo jiné stsl. překladové ekvivalenty v zásadě zpracováváme pod infinitivem aktivním na odstavci s částečnou výjimkou participií pasivních (2.5.). Takto postupujeme u participií aktivních i v případech, kdy není doložen žádný jiný tvar příslušného slovesa, např. *θυσιάζειν* : *θυσιάζων* ptc *τῶν ἱερῶν* Ipl Supr 35:26 (doložen jen uvedený tvar participia).

Slovní spojení zpracováváme na odstavcích pod všemi plnovýznamovými slovy, která se v nich vyskytují, např. slovní spojení *ἐκκλησία ἐν τῷ θεάτρῳ ποζορζ σζβορβηζιη* pod *ἐκκλησία* i pod *θέατρον*; *χωρὶς αἵματος βεσκρββηζ* pod *αἷμα* i *χωρὶς*.

Na odstavcích se v rámci předložky ve výběru zpracovávají i některá ustálená předložková spojení, např. *ἐν τούτῳ σεγο ραδι*, *ἐν οἷς ιδεγε*, *ἐν τῷ + inf εγδα* (cf. 5.7.).

4.2. Záhlaví řeckého heslového odstavce podobně jako záhlaví hesla, je v zásadě jednoduché, výjimečně i dvojité (cf. 2.3.). Dvojitá záhlaví se nejčastěji vyskytují u morfologických variant, v zásadě ve stejných případech jako v záhlaví hesla (cf. 2.3.), např. *θῆλυς* adj, *ἡ θήλεια*, *τὸ θῆλυ* *жена*, *женьскъ полз* (tvary maskulina nejsou doloženy a staroslověnské ekvivalenty neposkytují oporu pro rozlišení).

4.3. Gramatická charakteristika u řeckého heslového odstavce se částečně naznačuje užitím příslušného tvaru členu u substantivizovaných tvarů a u genitivních (a dalších) tvarů substantiv překládaných adjektivy, např. *τὸ ἄτοπον* *неправда*, *τὸ θέλειν* *βολη*, *τοῦ θεοῦ* *βοжи*, *τῶν ἀγγέλων* *ангельскъ*, *ὁ ἐν θαλάσση* *морьскъ*. Genitivní a dativní člen u prostých pádů v těchto případech užíváme vždy, bez ohledu na to, je-li doložen, u předložkových pádů se však uvádění členu vždy řídí materiálem. Latinské zkratky k vyjádření gramatické charakteristiky se užívají pro označení komparativů a superlativů, jindy jen výjimečně, nejčastěji tehdy, mohlo-li by dojít k ev. pochybnosti o slovnédruhové příslušnosti heslového slova, např. *καλός* adj *благъ*, *δοερз* ... *τὸ καλόν* *благο*, *δοερο* ... *καλόν* adv *добро*, *δοερѣ*, anebo když v záhlaví není uvedena základní podoba (protože není doložena), např. *θαυμαστότερον* comp n *чудьнѣе*.

V záhlaví heslového odstavce stojí údaje o valenci u předložek a podle potřeby i u sloves, např. θεραπεύεσθαι ἐπὶ τινι годѣ вжити комоу Supr 204:24, οργαζδαννια приимати Šiš28a A17:25.

4.4. Odkazy na konci řeckého hesla (heslového odstavce) stojí jen výjimečně. Cf. 5.7., 5.8., 5.9.

5. Obsah a řazení řeckých heslových odstavců

5.1. Substantiva. Samostatné řecké heslové odstavce tvoří řecké prosté nebo předložkové pády substantiv překládané adjektivy, adverbii nebo slovním spojením, které není doslovným překladem řeckého originálu, řecká slovní spojení se základním substantivem překládaná jedním stsl. slovem nebo ustáleným slovním spojením a také jednotlivé pády překládané substantivy, pokud jsou nositeli sémantických rozdílů. Řadíme je v tomto pořadí: 1. pády překládané základním slovním druhem v pořadí: 1a. substantiva, 1b. substantivizované tvary, 2. pády překládané adjektivy: 2a. pády prosté, 2b. pády předložkové, 3. pády překládané adverbii, 4. slovní spojení. Při výskytu většího počtu heslových odstavců v některé z uvedených kategorií zachováváme následující pořadí: pády prosté řazené podle pořadí pádů, pády předložkové řazené podle pořadí předložek nebo rozlišujícího slova v abecedě. Např. heslo θεός m βογз: 1a. οἱ θεοὶ καπιψα, 1b. τὰ τοῦ θεοῦ βοжьστѣьнаѣ, 2. τοῦ θεοῦ βοжин, τῶν θεῶν βοжьскз, διὰ θεοῦ βοжин, ἐκ τοῦ θεοῦ βοжин, ὁ εἰς θεόν βοжин, ὁ κατὰ θεόν βοжин, ὁ πρὸς θεόν βοжин, 3. κατὰ θεόν βοжьскзи, на βοжинѣ, 4. ὁ θεὸς λόγος βοжинε слово, ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ κρѣстнианз, τοῦ θεοῦ σοφότερον βοгомѣдростѣьнѣ; **θάλασσα** морѣ 1. ἐπὶ τὴν θάλασσαν поморниε 2a. τῆς θαλάσσης морьскз, τῶν θαλασσῶν морьскз 2b. διὰ θάλασσαν исзпънз, ὁ ἐν θαλάσση морьскз, ὁ παρὰ θάλασσαν морьскз.

5.2. Adjektiva. Samostatné řecké heslové odstavce tvoří komparativy a superlativy adjektiv, řecké substantivizované nebo adverbializované tvary překládané substantivy nebo adverbii, předložkové pády překládané adverbii nebo slovním spojením, řecká slovní spojení se základním adjektivem, překládaná jedním stsl. slovem nebo ustáleným slovním spojením. Řadíme je v tomto pořadí: 1. pády překládané základním slovním druhem, 2. komparativy, 3. superlativy, 4. pády překládané substantivy, 5. pády překládané adverbii, 6. slovní spojení. Principy vnitřního řazení v jednotlivých kategoriích jsou stejné jako u substantiv. Např. θαυμαστός adj: θαυμαστότερον comp n човдѣнѣ, τὸ θαυμαστόν човдо.

5.3. Zájmena osobní. Samostatné řecké heslové odstavce tvoří jednotlivé pády překládané přivlastňovacími zájmeny a slovní spojení. Řadíme je v pořadí pádů, nejprve tvary nedůrazné, potom důrazné a nakonec slovní spojení. Např. ἐγώ pron: μου μοι, ἐμοί μοι, ὁ κατ' ἐμέ μοι.

Zájmena tázací (τίς, τί) a neurčitá (τις, τι) zpracováváme v jednom hesle. Na heslových odstavcích pak stojí jednotlivé pády prosté a předložkové a různá spojení (nejčastěji s částicemi), která mají zvláštní překladové ekvivalenty. Prosté pády řadíme v pořadí pádů, nejprve tvary tázací, potom neurčitě; pády předložkové a různá spojení řadíme podle abecedy na základě rozlišujícího slova: τί κακο, τίνα κακο, διὰ τί почьто, εἰς τί почьто, εἰς τίνα κακο, ἵνα τί взскѣж.

Adjektivní (rodová) zájmena a zájmenná adjektiva zpracováváme a řadíme podobně jako adjektiva (cf. 5.2.).

5.4. Číslovky. Samostatné řecké heslové odstavce tvoří substantivizované tvary číslovek, složené číslovky a slovní spojení s číslovkami překládané různým způsobem.

Řadíme je v pořadí: 1. složené číslovky, 2. spojení, jejichž ekvivalentem je základní slovní druh (např. číslovky násobné), 3. substantivizované tvary, 4. spojení, jejichž ekvivalentem není základní slovní druh. Složené číslovky řadíme podle číselné platnosti, substantivizované tvary podle pořadí pádů, slovní spojení podle abecedy. Např. pod heslem ἐβδομήκοντα (a též pod heslem πέντε) bude řecký heslový odstavce ἐβδομήκοντα πέντε, pod heslem τρεῖς: τὰ τρία τριца, pod heslem δύο: ἀνὰ δύο ДВѢШЬДЪДИ.

5.4.1. Číslice, tj. číslovky vyjádřené písmeny řecké abecedy, registrujeme zvláště na začátku odpovídajícího písmene. Jejich výčet podáváme zjednodušeně, bez lokací. Zaznamenáváme však rozdíly mezi hlaholskou a cyrilskou platností a vždy uvádíme případy, kdy stsl. ekvivalentem je číslovka, např. α´ ΕΔΗΝΖ. Složené číslice tvoří samostatná podhesla, nýbrž je uvádíme jen ve výběrovém přehledu bez lokací a frekvencí na zvláštním odstavci (*in num compos*), protože jednotlivě budou uvedeny pod prvním písmenem na odpovídajících místech abecedy, např. ριθ´ pod ρ.

5.5. Slovesa. Samostatné heslové odstavce tvoří řecké mediální nebo pasivní infinitivy, které mají jiný stsl. ekvivalent než tvary aktivní. Totéž platí i pro jiné infinitivy, např. minulých časů, které uvádíme jen pokud stsl. ekvivalenty potvrzují s nimi spjaté sémantické rozdíly. Na heslových odstavcích stojí dále substantivizované infinitivy, které jsou překládány jinak než slovesem, adjektivizovaná nebo substantivizovaná participia překládaná adjektivy nebo substantivy nebo slovními spojeními a řecká slovní spojení se základním verbem, překládaná jedním stsl. slovem nebo ustáleným slovními spojeními, které není doslovným překladem slovního spojení řeckého. Řadíme je v tomto pořadí: 1. mediální (pasivní) infinitivy překládané slovesem určitým nebo opisnou konstrukcí (jmenné přísudky), 2. adjektivizovaná participia, 3. substantivizovaná participia, 4. substantivizované infinitivy (v základním tvaru nebo v tvaru vedlejších pádů) překládané substantivy nebo jinak, 5. slovní spojení. Vnitřní řazení v rámci jednotlivých kategorií je podle abecedy. Např. θασυμάζειν, -ζω ΕΒΣЧΟΥΔΙΤΙ СА, ДИВІТІ СА etc., θασυμάζεσθαι ДИВѢНΖ БЗИТІ, ЧΟΥΔНΖ БЗИТІ etc.

5.6. Adverbia. Samostatné heslové odstavce tvoří řecké komparativy a superlativy, spojení s předložkami překládaná adverbii nebo adverbializovanými předložkovými pády, tvary s členem překládané adjektivy a slovní spojení se základním adverbium. Řadíme je ve výše uvedeném pořadí. Další vnitřní řazení (spojení s předložkami, slovní spojení) je podle abecedy. Např. heslo κάτω: κατωτέρω НИЖЕ, ἕως κάτω ΔΟ НИЖЕ, ὁ κάτω НИЖѢНЪ.

5.7. Předložky. Základní rozčlenění předložkových hesel je podle jejich valence, takže předložky, pojící se s více pády jsou nejprve rozčleněny do číslovaných heslových odstavců, a teprve v jejich rámci se formují řecké heslové pododstavce. Např. ἐπί 1. cum G; 2. cum D. Na heslových pododstavcích se nejčastěji zpracovávají spojení předložky s členem, zájmenem, ev. substantivem, jejichž stsl. ekvivalenty jsou složené tvary, mající platnost adverbia a užívající se též jako sekundární předložky, anebo jsou jejich překladovými ekvivalenty spojky. V rámci předložky nezpracováváme podrobně všechna předložková spojení mající zvláštní překladové ekvivalenty. V předložkových heslech se nejčastěji vyskytnou předložková spojení se zájmeny, kdežto spojení s plnovýznamovými slovy budou v zásadě zpracovávána pod odpovídajícími substantivy, adjektivy nebo příslovci. V závěru hesla (heslového odstavce) podáváme výběrový výčet spojení s plnovýznamovými slovy (*iunctiones*) seřazený podle abecedy s odkazy na místo zpracování. Do výčtu zahrnujeme zejména ustálená spojení (nejčastěji adverbializovaná), např. ἐν μέσῳ ΠΟСРѢДѢ v. μέσος.

Pododstavce předložkových hesel řadíme v pořadí: 1. spojení, jejichž ekvivalenty jsou sekundární předložky (i když je doloženo jejich adverbialní užití), 2. spojení, jejichž ekviva-

6.3.1. Koruptely, neodpovídající překladové ekvivalenty nebo tvary rekonstruované, vyskytující se v záhlaví, se uvádějí v hranatých závorkách. Uvedené případy podle potřeby komentujeme v závorce za lokací, např. **Θεόδοουλος** m *propr* [θεοδορζ] Ochr 100a4, Slepč 121v5 (per err pro θεοδουλζ).

6.3.2. Pokud na základě materiálu nelze jednoznačně určit, jde-li o koruptelu nebo nikoli, závorek v záhlaví neužíváme, např. ἐπιξενοῦσθαι οὐστάνιτι σα, οὐστράνιτι σα. V závorkách nestojí ani volné překladové ekvivalenty, např. za řecké **θυσία** постъ Slepč **Hb8:3** (var жрѣта Christ Ochr Šiš). Další údaje jsou podle potřeby uváděny v závorkách, např. θέατρον n ποζορатаи Supr 55:30 (transl lib).

6.3.3. Pod zvláštním záhlavím nejsou zpracovány všechny lexikální nepřesnosti a chyby excerpovaných staroslověnských památek, nýbrž pouze takové, které mají nějakou výpovědní hodnotu: buď dokumentují jinde nepotvrzená, ale v lexikálním systému možná slova, nebo jejich čtení může mít význam např. pro filiaci textů či jinak. Jednoznačné písařské chyby jsou zařazeny k odpovídajícímu záhlaví s poznámkou (per err).

6.3.4. Slova, která v SJS z různých důvodů nejsou lexikograficky zpracována, označujeme znakem plus + v horním indexu před slovem, např. **θεράπων** m [+дрзгъ] Grig Zach **Ex14:5** (in mss per err дроръгъ); **τῆς Θράκης** [+тракнискъ] En 20a19 (in lac тра...); **Θεσβίτης** m *propr* +тезвнтѣнинъ EuchN 10a8.

6.4. Dvojitě záhlaví staroslověnského heslového odstavce se používá u dubletních tvarů a starých fonetických variant v souhlase se SJS: взнимати, взньмати; жрѣти, жрѣти; нѣжда, нрѣжда; помѣнѣти, поманѣти; сѣгрѣяти, сѣгрѣти; тогда, тѣгда aj., zejm. v těch případech, kdy variantní tvary nelze jednoznačně rozlišit, event. se volně střídají v jednotlivých rukopisech. Varianty se oddělují čárkou: жрѣти, жрѣти. Pokud jsou některé z variantních tvarů tohoto typu v SJS uvedeny jako samostatná hesla, bere se toto rozlišení v úvahu, např. написати, напысати. Variantní tvary označené užitím závorek se zachovávají všude tam, kde není možné jejich oddělené zpracování, např. proto, že se slovo většinou píše zkráceně, sr. христ(с)ъ, ц(ѣс)арь. Z jiných případů přicházejí v úvahu např. významově nerozlišené tvary s (же), některá reflexivně nereflexivní slovesa se (са) atp.

6.4.1. Dvojitě záhlaví se může vyskytnout také u **gramatických variant**, které jsou v SJS uvedeny proto, že doložené tvary nedávají možnost jednoznačné normalizace. V některých případech je morfologických variant v záhlaví větší množství, avšak ani tehdy neužíváme víc než dvojitě záhlaví. Základní formou je pro nás forma první, ostatní formy podle vlastního uvážení zpracujeme na odstavcích nebo zařadíme k formě základní. Některé z variantních tvarů lze také uvést a komentovat pouze v závorce.

6.4.2. Slovo tvorné varianty se zpracovávají v zásadě samostatně. Např. adjektiva тарзсидьскъ, тарзсисьскъ, тарьскъ zpracovaná v SJS v jednom hesle s trojitým záhlavím jsou rozčleněna do zvláštních odstavců.

6.4.3. U proprii a některých **přejatých slov**, která v SJS mají v záhlaví dvě, tři i více podob, odrážejících různé možnosti jejich pravopisné, fonologické nebo morfologické, ev. i slovo tvorné normalizace, v zásadě neužíváme více než dvojitá záhlaví: na heslovém odstavci uvádíme zpravidla pouze podobu první, např. u hesla θεοδοτιи, теодотии uvádíme pouze θεοδοτιи, nebo u hesla θνατιρα, тиатира f, θνατιρζ m, θνατιрь f, θνατιрь m uvádíme tvar základní, tj. první, a jako druhý je uveden tvar, který je možný v obou verších, vyloučena je pravopisná varianta тиатира: **Θυάτειρα** n pl *propr* θνατιρα, θνατιрь m Hval Rumj **Ap1:11 2:24**. Pokud považujeme za účelné některé z variant rozlišit, zpracováváme je na zvláštních heslových odstavcích. Týká se to důsledně variant slovo tvorných,

sloučených v SJS v jednom hesle. Dvojitě záhlaví používáme také ve vzácných případech, kdy jsou různé staroslověnské formy, vztahující se k jednomu řeckému ekvivalentu, zpracovány v SJS z nějakého důvodu v různých slovníkových heslech. V tomto případě mezi oběma formami stojí *et*, např. *ΑΙΤΑΛΑ et ΙΤΑΙΛΗ* za řecké *Ἰαιθαλάς*.

6.5. Zkratky. Pravopisné zvláštnosti slov psaných převážně zkráceně se neberou v úvahu ani se nekomentují, a to ani v případech, kdy lze některé zkratky interpretovat různým způsobem, např. zkratku *ΒΛΓΨ* lze přečíst jako *ΒΛΓΟΔΨ* nebo *ΒΛΓΟΔΑΨ*, z různých zkratek pro výraz *ἄγγελος* lze odvodit více pravopisných podob, např. *ΑΝΓΕΛΖ*, *ΑΓΓΕΛΖ*, *ΑΝΚΕΛΖ*, *ΑΝΠΓΕΛΖ*, *ΑΝΖΓΕΛΖ*. Ve všech případech se řídíme základní normalizací uvedenou v záhlavích hesel SJS.

6.6. Údaje v záhlaví staroslověnského heslového odstavce. Gramatickou (paradigmatickou) příslušnost slova uvádíme jen příležitostně, zejm. v případech, kdy uvedená forma může být z tohoto hlediska dvojnásobná, např. *ἐκεῖ τι* pron Npl m; *ἐλεύθερος* σκωβοδα m, *τὸ εὐάλωτον* οὐδοβъ adj indecl; *ἄγειν* βεστι, βεδѣ – βεστι, βεζѣ. Blíže gramatické určení uvádíme také tehdy, když se v záhlaví nevyskytuje základní tvar slova, např. *θεόσωμος* adj *божию тѣлеси/тѣлоу* Dsg, Cloz 13b20, Supr 456:13; *божию тѣла* Gsg, Supr 457:7.22; *θεοληπτούμενος* πс сватзимъ доуχομъ Isg. U předložek na každém odstavci stojí vždy údaj o valenci, např. *εζ cum A*, *εζ cum L*. U sloves je tento údaj uváděn podle potřeby a je vyjádřen tvary zájmen *κзто*, *чьто*.

6.6.1. Výjimečně se v záhlaví odstavce vyskytnou i další údaje a **poznámky**, např. *οτзвѣ vb def*, *δαγο* (v. sub *ταγο*) (v. výše 6.3., 6.4.), nebo u některého z údajů otazník pro vyjádření nejistoty.

6.7. Zpracování staroslověnského heslového odstavce. V heslovém odstavci uvádíme údaje o výskytu překladového ekvivalentu v stsl. pramenech s ohledem na jeho frekvenci, poznámky o řeckých i staroslověnských variantách, komentáře k uváděným koruptelám, ev. i další poznámky.

6.7.1. Frekvence. Údaj o frekvenci uvádí počet výskytů daného slova v jednotlivých památkách na základě materiálu, který je zpracován v řecko-staroslověnské kartotéce. Z toho vyplývá omezení počtu dokladů z *Nik* pouze na variantní doklady a u parimejníků pouze na biblická čtení. Také počet dokladů z kalendárií vyskytujících se v kartotéce je omezen, a to rozsahem excerptce a též dostupnými řeckými prameny. S uvedenými omezeními je údaj o frekvenci přesný u slov s výskytem do 100. U slov s vyšší frekvencí stojí jen přibližný údaj v podobě 100+. Např. *божию* Zogr100+ Zogr^{b5} Mar100+ As76 Sav51 Vat29 Ostr101 Nik5 Kupr2 Sin30 SinN6 Pog33 Bon35 Lob37 Par37 etc.

6.7.1.1. U slov s nízkou frekvencí, do 15 (výjimečně i více) dokladů podáváme i výčet všech míst, na nichž se dané slovo vyskytuje. U evangelií a apoštolů, mezi nimiž se vyskytují památky různých textologických typů, se řídíme počtem výskytů v textech menšího rozsahu (tj. u evangelií v *As Sav Vat*, u apoštolů v *En Ochr Mak*). Neuvádíme však zvlášť biblická místa u zlomků a částí rukopisů (a též u *Nik*) i když mají malý počet dokladů, pokud ostatní texty obsahují nad 15 dokladů.

6.7.1.2. Více dokladů než 15 citujeme zejm. z památek, které nejsou z různých důvodů v SJS zpracovány v úplnosti (*En* v I. a částečně i v II. díle, *Lobk* proto, že se cituje jen tam, kde jsou varianty nebo chybí text v základních rukopisech *Grig* či *Zach*) anebo nejsou zpracovány vůbec (nově objevené kanonické památky).

6.7.1.3. Jako zvláštní památky hodnotíme *comEug* a *EuchN* a místa z nich uvádíme nezávisle na počtu dokladů v žaltářním textu *Eug* a v staré části *Euch*.

6.7.1.4. Místa z *Gl* citujeme zvlášť (do 15 dokladů) i v případech, když u parimejníků uvádíme jen souhrnný počet.

6.7.2. Staroslověnské památky se uvádějí v přesně stanoveném pořadí, nejprve památky kanonické, potom postkanonické a nakonec památky citátové (v. *Ordo monumentorum palaeoslovenicorum*). V *Indexu* se v zásadě necituje soubornými zkratkami, užívanými v SJS (*Ev Apost Apoc Psalt Parim*). Při kompletní citaci materiálu se bere zřetel i na pořadí biblických lokací (v. 6.7.3.).

6.7.3. Citování a řazení lokací. Lokace citujeme podle biblických míst nebo podle folia a řádku u textů nebiblických, např.: Zogr Mar **Mc4:17**, Supr 99:12.14.20 240:9, Pog **Cant/Dt32:24**, Hval Rumj **titAp2:18**; výjimečně se uvádí jen folio nebo stránka edice. U slov vyskytujících se na dvou řádcích uvádíme jen řádek, na němž slovo začíná. Při určování biblických míst se řídíme principy popsanými v *Poznámkách k synopsím*. Podle potřeby se údaj o lokaci dodatečně upřesňuje (v. 6.7.3.1., 6.7.3.2., 6.7.3.3.). Jednotlivé lokace oddělujeme čárkou.

Památky biblické, u nichž citujeme všechny lokace, řadíme primárně podle frekvence. Začínáme proto výčtem biblických míst, která se vyskytují v největším počtu textů a v jejich uvádění postupujeme sestupně až k místům, která se vyskytují pouze v jednom textu. Rukopisy řadíme v pořadí occurritu a zároveň bereme v úvahu opakovaná místa a slova. Biblická místa v rámci jednoho seskupení jsou řazena v pořadí biblických knih. Do výčtu biblických míst zařazujeme i tituly k perikopám. Např. **παιδίον : τὰ παιδία ΔΕΤΗ** Zogr Mar As Sav Ostr **Mt14:21 15:38** Mar Zogr^b As Sav Ostr **Mt18:3** Zogr Mar As Ostr **L11:7** (Ostr_{bis}) **J21:5** (var ЧАДА Sav) Zogr Mar **Mc10:13.14** Zogr^b Mar **Mt19:13.14**; SinN Bon Cant/**Is38:19** (var ЧАДА Lob Par); EuchN 27a13/**Hb2:13** 27a14/**Hb2:14**; Supr 169:16 340:29/**Mt18:3**; Christ Ochr Mak Šiš **1C14:20 Hb2:13.14** Christ Slepč Šiš **1J2:14** Christ **1J2:18** (var БРАТИЯ Slepč, ВЗЛЮБЛЕНИИ Šiš); Grig Zach Lobk **Gn50:23 Job1:19 Is8:18 66:12** Lobk Zach **Ex2:6**; Gl **Job1:19**; Const 32:9/**1C14:20**.

6.7.3.1. Lokace s biblickými citáty. Biblické citáty se uvádějí z textů nebiblických a také z tzv. citátových památek. Citujeme je, pokud možno, v úplnosti.

Biblické citáty z *Cloz* a *Supr* a biblická místa z *Euch*, *EuchN* se uvádějí v pořadí folií rukopisu. Biblické místo se od lokace odděluje lomítkem psaném bez mezery. Např. **СЗМРЪТЬ** Euch 24b5, 26b16, 53b9, 64a22, 65b13, 73b5, 74a1/**Ps12:4**, 87a16, 92a7, 101a21; EuchN 4b22, 4b22/**Mc10:33**, 13b10/**Mc10:33**, 17a12/**2C4:11**, 17a16/**2C4:12**, 27a17.19/**Hb2:14**, 27a21/**Hb2:15**; **КОЛЯ** SinN Bon Cant/**Manas10**, SinN 30a11/**Mt6:10**, EuchN 16a20/**L11:2**, 16a1/**R12:2**; Supr 65:18, 101:19/**Ps1:2**, 257:13, 266:17, 269:23, 276:19, 296:28, 349:28/**J4:34**.

Biblické citáty z ostatních památek, tj. z kalendárií evangeliářů a apoštolářů se uvádějí za příslušným biblickým místem základního textu (nejčastěji žalmem) v složené závorce za níž následuje znak + (obojí psané bez mezery) s předeslanou zkratkou *cit*, např. **ΟΥΜΡΩΠΚΕΝΖ** Sin Pog Bon Lob Par **Ps78:11 Ps101:21** {+ *cit* Slepč-Plov 8b20, Mak 1b5}/**1C14:15**. Citátové památky (Const, Meth, Chrabr, Naum) uvádíme na konci heslového odstavce s označením biblického místa, např. **БЕЛЪТИ** Christ Ochr Slepč Mak Šiš **2C1:8**, Christ Slepč Mak Šiš **1C14:5** (var БОЛИТИ Ochr); Const 64:17/**1C14:15**.

Větší počet citací stejného verše se obvykle uvádí souborně, např. **ДНЕВЪНЪ** ... Pog Bon Lob Par **Ps67:36** {+ *cit* En_{6x}, Ochr_{18x}, Slepč_{10x}, Mak_{11x}}.

Pokud se citované biblické místo v základním textu nevyskytuje vůbec, nebo se nevyskytuje u daného stsl. překladového ekvivalentu, anebo je necitujeme proto, že uvádíme

jen souhrnný počet dokladů, citát se registruje u dané památky umístěné podle jejího pořadí v occurritu, např. **ΒΟΓΖ** Zogr100+ Zogr^b10 Mar100+ As100+ Sav69 Vat46 Ostr100+ Achr3, *incl* Zogr Mar As Sav Vat **Mt26:63** (var **ΒΟЖИИ** Ostr_{bis}) ...; Christ100+ Hilf85 Mosk^b22 Mosk^a1 En67 Ochr100+ Slepč100+ Mak100+ Šiš100+ Grš6 Mih2, *incl* Christ En Slepč Mak Šiš **Hb5:1** (var **господь** Ochr) ...; Grig100+ Lobk100+ Zach100+, *incl* Grig Zach₂ Lobk **Job2:10**² (var **господь** Zach₁), **Is28:16** ...; ... Meth 8:5/**L2:14**, 5:9/**1P2:17**, 1:33/**Gn14:18**, 1:21/**Ex7:1**, 17:2/**Sap4:10**.

6.7.3.2. Lokace paralelních míst. Četnost opakování biblického citátu v rámci jedné památky se označuje latinskými slovy *bis*, *ter* anebo číslicemi vyjadřujícími počet. Tyto údaje jsou umístěny bezprostředně za zkratkou rukopisu v dolním indexu, např. **ΔΕΥΡΩ** As_{5x} Sav_{bis} Vat_{ter} Ostr_{15x} **J10:9**. **Lokace s variantami** upřesňujeme uvedením listu a řádku (u *Šiš* jen listu, u *Služ* v některých případech jen variantního rukopisu). Toto upřesnění, na rozdíl od lokací v ostatních případech, píšeme bez mezery bezprostředně za zkratkou rukopisu, např. **ΝΑΚΑΖΑΝΗΕ** Grig Zach Lobk **Pr1:8**, Grig Zach65b3 Lobk_{bis} **Pr6:20** (var **ΚΑΖΑΝΗΕ** Zach68a3).

6.7.3.3. Lokace s opakovanými slovy v rámci řádku edice nebo biblického verše označujeme *horními indexy* vyjadřujícími počet, které jsou umístěny bezprostředně za lokací, např. **ЖАТВА** Zogr Mar **Mt9:37.38**² Zogr Mar As Ostr Und **Mt13:30**^{2.39} Zogr Mar **Mc4:29** Zogr Mar As **L10:2**³.

Jsou-li v těchto lokacích s opakovanými slovy doloženy varianty, upřesňujeme číslicí v dolním indexu pořadí výskytu příslušné varianty, přičemž indexy jsou umístěny za zkratkou rukopisu nebo za zkratkou *var* před řeckou variantou v závorce, např. **ΒΟΓΖ** Grig Zach_{2bis} Lobk_{2bis} **Gn17:1**² (var **господь** Zach_{1bis} Lobk_{1bis}); **ΘΕΡΙΖΕΙΝ ΠΟЖАТИ** Hval₁ Rum₂ **Ap14:15**² (var₂ **ΘΕΡΙΣΜΟΣ**, var **ЖАТВА** Hval₂, per **err** **ΠΟΛΟЖИТИ** Rum₁). U hesel s menším počtem dokladů mohou být lokace zpracovány také tímto způsobem: **ΒΟΓΖ** Grig Zach_{bis} Lobk_{bis} **Gn17:1**₂, Grig **Gn17:1**₁ (var **господь** Zach_{bis} Lobk_{bis}).

6.7.4. Varianty se uvádějí v kulatých závorkách za citovanou lokací, k níž se vztahují. Nejprve se uvádějí varianty řecké, potom staroslověnské. Jednotlivé varianty se vzájemně oddělují čárkou, např. **Θέλησις** f, **ХОТѢННІЕ** Christ Slepč Mak Šiš **G1:4** (var ad **θέλημα**, var **ИЗВОЛІЕННІЕ** Ochr).

Pokud výjimečně citujeme variantu latinskou, uvádíme ji po zkratce *Vg* za příslušnou staroslověnskou variantou, ale staroslověnské překlady založené jako celek na latinské předloze nejsou v *Indexu* zpracovány.

U slov s nízkými frekvencemi, kde citujeme všechna místa, jsou začleněny do tohoto výčtu řecké i staroslověnské varianty, u slov s vyšší frekvencí uvádíme nejprve souhrnný počet výskytů (včetně citovaných variant) a potom, po zkratce *incl*, výčet míst s variantami. Např. **Χριστ(ο)ς** Zogr45 Zogr^b6 Mar49 As42 Sav23 Vat23 Ostr49, *incl* Zogr Mar **Mt28:6** (**Χριστός** var add **κύριος**, var **господь** As Sav Ostr) Mar **Mt16:20** (var **ισουχριστ(ο)ς** Zogr^b) **L4:41**² (var **господь** Zogr).

Varianty citujeme pokud možno v úplnosti. Zdůrazňujeme zejm. případy, kdy se překlad zakládá na řeckém variantním čtení. Neuvádíme však takové varianty, které nejsou podepřeny stsl. materiálem, např. u hesla **Θευδας** m *propr* **ΤΕΒΔΑ** Hilf **A5:36** neuvádíme varianty **Ταυδας**, **Τεαυδας**. Řecké varianty občas uvádíme i zkráceně, zejména u sloves odlišených jen prefixy. Zkracujeme vždy tak, aby bylo jasné, které sloveso bylo zkráceno. Např. **ἐπιλαμβάνειν** **σκακατι** Christ **A19:16** (var ad **ἐφάλλεσθαι**, var **ἐνάλλ-**). Pro běžné

varianty u velmi frekventovaných slov používáme obvykle jen orientační údaj, např. θεός (var κύριος saepe).

Pod variantním čtením neuvádíme doklady, které jasně nejsou překladovými ekvivalenty uvedené varianty. Např. δόξα **СЛАВА** Gl **Ma2:2** (var θυσία). Pod heslem θυσία tento ekvivalent již necitujeme.

6.7.4.1. Citování variant. Řecké i staroslověnské varianty v zásadě citujeme v normalizované podobě, tj. přesněji v té podobě, v které se slova uvádějí v záhlaví hesla nebo heslového odstavce řeckého i staroslověnského. Tvary jiné používáme v odůvodněných případech, např. řecké posesivní genitivy a dativy přeložené těmito pády uvádíme v tvaru užitého pádu, např. τοῦ θεοῦ **БОЖИ** Zogr Mar Sav_{bis} Ostr_{bis} **Mt26:63** (var БОГА As), Zogr Mar Vat Ostr **L6:20** (var τῶν οὐρανῶν, var НЕБЕСЬНЪ As), Mar **L21:4** (var БОГОВИ Zogr), Christ **Hb4:9** (var τῷ θεῷ).

Stejné varianty řecké i staroslověnské na různých biblických místech v jednom rukopise podle potřeby uvádíme zkráceně bez opakování varianty u každé lokace. Počet výskytů vyjádříme číslicemi (2×, 3×, 4× atd.) za zkratkou rukopisu, např. БОГЪ Zach **Gn11:5.6.8.9** (var add 4×).

Varianty (řecké i stsl.) **při opakovaném výskytu slova** v rámci jednoho verše nebo řádku citujeme s upřesňujícími údaji (v. 6.7.3.3.).

6.7.5. Další poznámky se uvádějí v závorce podle potřeby. Většinou jde o komentáře k volným překladům (*transl lib*), k nejistým dokladům nebo k chybám, které komentujeme (např. slovy *per err*, *per err pro*, *recte*, *scr* apod.) nebo označujeme otazníkem, na neobvyklé tvary upozorňujeme slovem *sic*. Např. [миръскъ] Grig **Is60:5** (*recte* моръскъ Lobk).

7. Odkazová hesla

Samostatná odkazová hesla se užívají omezeně, především pro propojení supletivních tvarů slovesných, např. εἶπεῖν → λέγειν, φάναι → λέγειν, ἄ- *alpha privativum* → sub lemmatibus singulis, Ἀβανᾶ → Ἀρβανᾶ.

Zdenka Ribarova